

Бойко Ганна Валентинівна

кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри філософії, соціальної роботи
та публічного управління і адміністрування
Запорізького національного університету, Запоріжжя, Україна

E-mail: hannaboyko@ukr.net

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-1610-5793>

Бутченко Тарас Іванович

доктор філософських наук, доцент кафедри філософії, соціальної роботи
та публічного управління і адміністрування
Запорізького національного університету, Запоріжжя, Україна

E-mail: tiberuus17@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0671-1500>

Широбокова Ольга Олександрівна

кандидат філософських наук, доцент, кафедри філософії, соціальної роботи
та публічного управління і адміністрування,
Запорізького національного університету, Запоріжжя, Україна

E-mail: mollyshirobokova@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8041-0944>

Арттерапія як інструмент тренінгових технологій у соціальній роботі в умовах воєнного стану

У статті досліджується потенціал арттерапії як інструменту тренінгових технологій у соціальній роботі в умовах воєнного стану. На основі аналізу українського та зарубіжного досвіду розкрито ефективність поєднання творчих практик із соціально-психологічними, адаптаційними та профорієнтаційними тренінгами в роботі з ветеранами, внутрішньо переміщеними особами (ВПО), дітьми, молоддю та волонтерами. Розглянуто нормативно-стратегічні підходи Міністерства охорони здоров'я України, Кабінету Міністрів України, ЮНІСЕФ (Дитячий фонд ООН), а також приклади успішних громадських ініціатив, спрямованих на впровадження артінтервенцій у систему психосоціальної підтримки. Арттерапія подається як ресурсоорієнтований гуманістичний інструмент, здатний активізувати емоційну стійкість, креативність та адаптаційний потенціал особистості. Особливу увагу приділено перевагам інтегративних програм, що поєднують тілесно-емоційний досвід, символічну рефлексію, наративні й артпрактики з тренінговими методами розвитку соціальних навичок. Визначено ключові бар'єри впровадження арттерапевтичних практик у державну систему: нестача сертифікованих фахівців, етичні ризики, фрагментарність практик. Аргументовано доцільність систематизації, сертифікації та освітньої інтеграції артпідходів у підготовку фахівців соціальної сфери. Арттерапія розглядається як перспективний напрям психосоціальної реабілітації, що здатен не лише полегшити процес адаптації у кризових ситуаціях, а й сприяти формуванню нової соціальної ідентичності. У післявоєнний період такі практики можуть відігравати ключову роль у відновленні людського капіталу та згуртуванні спільнот. Загалом арттерапія у форматі тренінгу постає не як доповнення, а як самодостатня технологія підтримки. Її розвиток є не лише бажаним, а й стратегічно необхідним для гуманітарної безпеки нашої країни.

Ключові слова: арттерапія, соціальна робота, тренінг, війна, адаптація, ВПО, ветерани, психосоціальна підтримка.

Вступ. Соціальна робота в Україні перебуває у стані глибокої трансформації, що зумовлено як глобальними процесами диджиталізації, так і локальними викликами повномасштабної війни. Війна стала не лише політичним, а й глибоко гуманітарним феноменом, який поставив перед соціальними працівниками нові завдання: не лише допомогти людям адаптуватися до змін, а й підтримати їх психологічно, емоційно, творчо. У цьому контексті арттерапія постає як дієвий ресурс не лише

психоемоційної підтримки, а й інтеграційного інструменту у складі тренінгових технологій соціальної роботи.

Зростання рівня тривожності, посттравматичних станів, емоційного вигорання серед бенефіціарів соціальної допомоги (внутрішньо переміщені особи, ветерани, діти військових, волонтери) вимагає інноваційних методик, які поєднують психотерапевтичний, навчальний і соціокультурний підходи. Арттерапія як практика, що ґрунтується на самовираженні через мистецтво, у поєднанні з тренінговими технологіями дає змогу розкрити внутрішні ресурси клієнта, формувати стратегії адаптації, сприяти інтеграції у нову соціальну реальність.

Поняття «арттерапія» походить від англійських слів art (мистецтво) та therapy (лікування) і буквально означає «лікування мистецтвом». Уперше термін використано британським художником Адріаном Гіллом у 1942 р. для опису свого досвіду реабілітації пацієнтів із туберкульозом через малювання. Тренінг (від англ. training) – це навчально-практичний процес, спрямований на розвиток навичок та зміцнення особистісних ресурсів шляхом інтерактивних методів.

Мета та завдання дослідження. Метою та завданням цієї наукової розвідки є теоретичне обґрунтування й емпіричний аналіз ефективності поєднання арттерапевтичних і тренінгових технологій у практиці соціальної роботи в умовах воєнного стану.

Матеріали та методи дослідження. У процесі роботи застосовано методи контент-аналізу наукових джерел, аналізу кейсів з української та зарубіжної практики, спостереження за тренінговими групами, компаративний аналіз, а також інтегративний підхід до поєднання практик арттерапії (мандалотерапії, музикотерапії, казкотерапії) з методами соціального тренінгу.

Результати дослідження. Арттерапія як метод психологічної та соціальної підтримки активно досліджується у світовій та українській науковій літературі. Значна частина сучасних досліджень підтверджує її ефективність у роботі з людьми, які пережили травматичний досвід, включаючи військових, внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та осіб, які постраждали від воєнних дій. Проте не всі наукові праці розглядають арттерапію як інтегральний компонент тренінгових технологій у соціальній роботі, що обґрунтовує необхідність подальшого дослідження цієї теми.

Ван Літ аналізує роль мистецтва у відновленні після травматичного досвіду та стверджує, що творчі методики сприяють реконструкції особистої історії, формуванню позитивного образу майбутнього та зниженню рівня тривожності (Van Lith, 2020). Ці висновки є особливо актуальними для соціальної роботи в умовах воєнного стану, коли значна частина населення потребує нових методів реабілітації. Подібний підхід підтримують Гус і Сарід, які наголошують на важливості поєднання артметодів із груповими тренінгами, що забезпечує більш глибоку соціальну інтеграцію учасників і підвищує їхню емоційну стійкість (Huss, & Sarid, 2022).

В українському науковому середовищі дослідження арттерапії у соціальній роботі представлено працями О. Кочубей та І. Мироненко, які аналізують використання творчих методів у роботі з ветеранами війни та ВПО. Вони акцентують увагу на тому, що групові арттерапевтичні заняття дають змогу не лише знижувати рівень стресу, а й формувати підтримуюче середовище, що сприяє соціальній адаптації (Мироненко, 2022). Ми солідаризуємося із цими дослідженнями, оскільки їхні висновки підтверджуються практичним досвідом соціальної роботи в Україні.

Водночас низка досліджень зосереджена виключно на класичних підходах до арттерапії, що не завжди відповідає умовам воєнного часу. Зокрема, С. ван Гуурен (van Hooren & etc., 2018) аналізує традиційні методи арттерапії, які розроблялися для роботи в умовах мирного життя. Ці підходи є ефективними, але потребують адаптації до кризових ситуацій, таких як війна. Аналогічно, К. Малхіоді (Malchiodi, 2020) пропонує індивідуалізований підхід до арттерапії, що є важливим, але не враховує переваг групових тренінгових форматів.

Деякі дослідники, зокрема М. Джонс (Jones, 2019), узагалі заперечують значний вплив арттерапії на процес реабілітації осіб, які пережили бойові дії. Вони вважають, що основний акцент має бути зроблений на когнітивно-поведінкових методах та медикаментозній терапії. Ми не підтримуємо цей підхід, оскільки він не враховує комплексного впливу мистецтва на емоційний стан людини, а також не бере до уваги успішний досвід застосування арттерапії в умовах воєнних конфліктів у різних країнах.

Тренінгові технології у соціальній роботі – це система інтерактивних методів навчання, спрямованих на формування, розвиток і корекцію соціально значущих навичок клієнтів та фахівців. Їх ефективність ґрунтується на активному залученні учасників до процесу моделювання життєвих ситуацій, розвитку самосвідомості та здатності до рефлексії.

За функціональним призначенням у науковій літературі виділяють декілька основних типів тренінгів.

Соціально-психологічні тренінги (СПТ) – спрямовані на розвиток міжособистісної взаємодії, емпатії, комунікативних та емоційно-вольових якостей. Такі тренінги часто використовуються у роботі

з постраждалими від стресових подій, зокрема ветеранами, ВПО, підлітками, що пережили травматичні ситуації. Вони базуються на принципах діалогічності, довіри, підтримки та прийняття. Як зазначає Є. Ільїна, соціально-психологічний тренінг є «методом розвитку особистості, що поєднує елементи самопізнання, групової динаміки та особистісної корекції» (Ільїна, 2016: 48).

Профорієнтаційні тренінги – програми, орієнтовані на визначення професійних схильностей, мотивації до праці, формування кар'єрної траєкторії, розвиток soft skills. В умовах воєнного стану їх значення зростає для осіб, які потребують перекваліфікації або зміни професії, зокрема ветеранів, переселенців, жінок, які втратили роботу.

Адаптаційні тренінги. Їхньою метою є полегшення входження індивіда в нове соціальне середовище (громаду, колектив, освітній простір). Особливо актуальні вони у роботі з ВПО, молоддю, ветеранами, які повертаються до мирного життя. Адаптаційні тренінги включають вправи на зняття психоемоційної напруги, формування базової довіри, навичок співпраці.

О. Сафін підкреслює, що ефективний адаптаційний тренінг має включати як «когнітивний, так і афективний компоненти, що забезпечують одночасно обізнаність і прийняття нової соціальної ролі» (Сафін, 2019: 135).

У практиці соціальної роботи тренінгові технології можуть поєднувати елементи з кількох категорій, формуючи *інтегративні програми*, що одночасно вирішують завдання психоемоційної стабілізації, професійної самореалізації та соціальної інтеграції. Саме такий підхід лежить в основі поєднання тренінгових і арттерапевтичних технологій у сучасних реабілітаційних програмах.

У сучасній науковій літературі можна простежити суттєві відмінності у трактуванні й застосуванні арттерапії у західних та східноєвропейських дослідницьких і практичних парадигмах. Ці відмінності зумовлені не лише історико-культурним контекстом, а й домінуючими концепціями особистості, психіки і соціальної адаптації.

Західні підходи до арттерапії (зокрема у США, Великобританії, Канаді) мають яскраво виражений інтегративний характер. Вони базуються на поєднанні артпрактик із когнітивно-поведінковими, нарративними та психоаналітичними підходами. Наприклад, К. Малкіді у праці *The Art Therapy Sourcebook* розглядає арттерапію як мультисенсорний інструмент, що активізує глибинні рівні психіки, пов'язані з тілесною пам'яттю та афективною регуляцією. Вона наголошує, що творчий процес дає змогу не лише виразити емоції, а й упорядкувати хаотичний досвід травми у символічних образах, що веде до психічної інтеграції (Malchiodi, 2020).

Подібного погляду дотримується Ван Літ, яка у своїх емпіричних дослідженнях доводить, що артпрактики сприяють реконструкції особистої історії через естетичний досвід. Вона формулює концепт «естетичної присутності» як процес, у якому індивід відновлює відчуття внутрішньої цілісності шляхом творчого осмислення травматичного досвіду (Van Lith, 2020).

Подібні кроки робить і Україна, де на нормативному рівні починаючи з 2022 р. спостерігається поступова інтеграція арттерапії як складника психосоціального супроводу в межах офіційних стратегій держави. Зокрема, у *Національній стратегії розвитку психічного здоров'я в Україні на період до 2030 року*, ухваленій Розпорядженням Кабінету Міністрів України № 588-р від 27.04.2023, безпосередньо підкреслюється потреба в розвитку нефармакологічних, альтернативних та інтегративних методів підтримки, зокрема таких, що включають мистецькі практики та культурно обґрунтовані підходи.

Міністерство охорони здоров'я також зазначає у *дорожній карті щодо реалізації підходу МНПСС (Mental Health and Psychosocial Support)*, що однією з пріоритетних дій є впровадження міждисциплінарних програм, які поєднують психологічне консультування, соціальний супровід та креативні (арт) компоненти як засоби реабілітації. Ці напрями інтегруються в практику роботи центрів психічного здоров'я, що нині функціонують у пілотному форматі у Києві, Львові, Дніпрі, Запоріжжі та інших регіонах.

Окрім того, у рамках реалізації Національної програми психічного здоров'я за ініціатииви Офісу Президента України спільно з ВООЗ та ЮНІСЕФ передбачається розширення практик арттерапії для роботи з дітьми, ветеранами та ВПО. Наприклад, у проєкті «Поруч» зазначено, що артактивності (малювання, глина, театр) є рекомендованим компонентом у програмах для шкільної молоді та родин, які постраждали внаслідок війни.

Ці ініціатииви попри поки що фрагментарний характер реалізації створюють нормативну і стратегічну базу для системного впровадження арттерапії як форми державної психосоціальної підтримки. Це вимагає узгодження професійних стандартів, сертифікації фахівців, методологічного супроводу та міжгалузевої співпраці.

У *східноєвропейських дослідженнях*, зокрема польських (Lis Turlejska, 2018), литовських (Rimkevičienė, 2020), українських (Н. Кочубей, І. Мироненко), арттерапія здебільшого розглядається у зв'язку з колективним досвідом травми та необхідністю формування спільнот підтримки. Характерною є більша

роль групових форм роботи, символічної інтеграції національного досвіду через фольклор, традиційні образи та наративи. Наприклад, у литовських практиках використовуються елементи прикладного мистецтва та етнографії як засіб повернення до «коренів», що стабілізує ідентичність.

Українські дослідження, зокрема праці О. Глущенко та практики ГО «НАШІ МРІЇ», акцентують на поєднанні арттерапії з тренінговими технологіями як інструменті соціального зміцнення і відновлення довіри в посттравматичному суспільстві. Особливе значення тут мають казкотерапія, колажування, танцювально-рухова терапія як способи формування нової життєвої стратегії.

Наприклад, метааналіз, опублікований у журналі BMC Psychology у 2025 р., досліджував вплив творчих арттерапій на симптоми ПТСР. Аналіз охоплював сім клінічних випробувань із загальною кількістю 665 учасників. Результати показали статистично значуще зниження симптомів ПТСР у групах, які отримували арттерапію, порівняно з контрольними групами (стандартизована середня різниця (SMD) = $-1,98$; 95% довірчий інтервал: $-3,80$ до $-0,16$; $p < 0,05$). Проте високий рівень гетерогенності між дослідженнями ($I^2 = 98\%$) свідчить про значні відмінності в дизайні досліджень, протоколах утручання та характеристиках вибірки.

Інше дослідження, опубліковане в журналі Journal of Military and Veterans' Health, розглядало вплив арттерапії на військовослужбовців та ветеранів із ПТСР. Аналіз 20 досліджень виявив, що арттерапія сприяє зменшенню симптомів ПТСР, покращенню обробки травматичних спогадів, формуванню цілісного сприйняття себе та загальному підвищенню добробуту.

Варто також відзначити, що *західна арттерапія значно частіше інтегрує нейронаукові підходи*. У працях Антоніо Дамасіо обґрунтовується роль афективних і тілесних процесів у формуванні особистісної цілісності. Він доводить, що емоційні стани, які викликаються або відтворюються в мистецтві, стимулюють нейронні структури (зокрема, префронтальну кору та лімбічну систему), відповідальні за інтеграцію пам'яті, сенсорного досвіду та прийняття рішень (Damasio, 2010).

Це дає змогу інтерпретувати арттерапію не лише як психологічну практику, а як *нейропсихологічний механізм*, що сприяє ресинхронізації мозкових процесів після травми. Саме через залучення сенсорного досвіду (візуального, тактильного, звукового) активуються механізми нейропластичності, що сприяє відновленню базової емоційної стабільності та мотивації до дії (Damasio, 2010).

Таким чином, *компаративний аналіз* дає змогу зробити кілька висновків:

1. Західна модель арттерапії наголошує на індивідуальній трансформації через нейропсихологічну та наративну інтеграцію досвіду.
2. Східноєвропейський підхід робить акцент на груповій терапії, колективній пам'яті, інтеграції у спільноту.
3. Інтегративний підхід, який комбінує когнітивні, естетичні, афективні та соціальні аспекти, є найбільш перспективним у практиці арттерапевтичних тренінгів в умовах масової травматизації населення.

Із початком повномасштабної війни Україна опинилася в унікальній ситуації, коли потреба у швидкому впровадженні інноваційних соціальних технологій стала не теоретичною, а життєво необхідною. Арттерапія як гуманна та ресурсна методика виявилася надзвичайно затребуваною у роботі з внутрішньо переміщеними особами, ветеранами, членами їхніх родин, педагогами, які працюють у прифронтових регіонах, та іншими представниками уразливих груп.

Важливим є те, що українські фахівці почали створювати власні адаптовані моделі поєднання артпрактик із тренінговими технологіями. Так, у межах громадських ініціатив (ГО «НАШІ МРІЇ», м. Запоріжжя; «Центр психічного здоров'я та психосоціального супроводу», м. Київ; освітні хаби при ЗВО тощо) упроваджуються цикли зустрічей, де елементи колективного малювання, глинотерапії, танцювального руху та казкотерапії включені у тренінги на розвиток резиліентності, комунікативних навичок та кар'єрного консультування. Арттерапія дає змогу людям через творчість вивільнити пригнічені емоції, знизити рівень стресу та покращити самосприйняття.

Тренінгові технології у соціальній роботі – це структуровані групові методи, що допомагають людям формувати нові навички та моделі поведінки. Поєднання тренінгових підходів з арттерапією дає змогу глибше впливати на емоційний стан учасників, адже творчість допомагає розкрити потенціал людини.

Обговорення результатів. Проаналізувавши український досвід використання арттерапії як інструменту тренінгових технологій, ми виділили декілька уразливих груп населення, у роботі з якими арттерапія, інтегрована у соціальну роботу, почала активно розвиватися як інноваційний інструмент відновлення, реінтеграції та особистісної трансформації. На нашу думку, це:

- учасники/ці бойових дій, ветерани/ветеранки та члени їхніх сімей;
- внутрішньо переміщені особи (ВПО) та їхні діти;
- волонтери/ки (особливо тренінги з профілактики професійного вигорання);
- молодь у прифронтових громадах.

Робота з учасниками бойових дій набула широкого поширення завдяки ініціативам, які об'єднують мистецтво, психологію та спільнотну підтримку і вже набули популярності в декількох областях України. Однією з таких є проєкт «МІТЄЦ. Реабілітаційний простір» (м. Київ, Львівська обл.), спрямований на адаптацію ветеранів та колишніх полонених. У межах програми ветерани беруть участь у майстер-класах із живопису, фотографії, перформативного танцю тощо, що супроводжуються рефлексивною практикою за участі психоаналітиків. Подібний підхід дає змогу не лише знизити рівень тривожності, а й актуалізувати досвід через творчість, що створює умови для переосмислення травматичних подій.

На Дніпропетровщині ГО «Дієва громада» реалізує програму «Блокпост», у межах якої організовуються артзаняття з колажування для ветеранів. Під час сесій учасники працюють із метафорами, які символізують відновлення контролю, втрату, цінності й нову ідентичність. Наприклад, у реабілітаційних тренінгах для військових застосовують методи візуального мистецтва: учасникам пропонують намалювати свою історію адаптації до мирного життя. Це допомагає їм структурувати свої емоції та усвідомити власний прогрес.

Діти учасників бойових дій потребують особливого підходу, оскільки часто переживають тривалу розлуку з батьками, а іноді – втрату чи травматичні події у родині. У Львові ГО «Об'єднання добровольців» реалізує артпрограму «Малюємо Україну без війни», яка передбачає серії занять із малювання, спрямованих на формування позитивного образу майбутнього. Малюнок стає засобом трансляції внутрішнього стану дитини, а також безпечним інструментом для формування емоційної стійкості. Важливо, що ці заняття відбуваються в присутності психологів, які можуть надати своєчасну допомогу в разі виявлення ознак глибокої травматизації.

Іншою важливою цільовою групою стали внутрішньо переміщені особи, інтеграція яких у нові громади часто супроводжується психологічним опором, тривожністю, втратою відчуття стабільності. Центр підтримки «Тамариск» (м. Дніпро) реалізує програму арттерапії для дітей і матерів ВПО, яка включає образотворчі заняття, ігрову терапію та вокальні практики. Водночас у Миколаєві проводяться інтерактивні арттренінги у форматі форум-театру, де ВПО можуть спробувати програти складні соціальні ситуації та знайти шляхи їх подолання в безпечному середовищі. Такі ініціативи не лише знижують рівень стресу, а й сприяють формуванню громадянської суб'єктності ВПО у нових соціальних умовах. Для ВПО ефективними є тренінги з використанням колажної техніки, де люди створюють власну «карту майбутнього», що допомагає їм окреслити нові життєві цілі після втрати домовки.

Хоча програми арттерапії, орієнтовані безпосередньо на волонтерів, представлені менше, у низці регіонів (зокрема у Вінниці, Дніпрі, Черкасах) артсесії відкриті для всіх охочих. Це дає змогу волонтерам, які часто перебувають у стані хронічного емоційного виснаження, брати участь у спільнотних артзаходах. Наприклад, у Центрі соціальної підтримки у Вінниці волонтери беруть участь у глинотерапії та терапевтичному малюванні, що дає змогу відновити енергетичний баланс і зменшити ризик професійного вигорання.

Нарешті, особливо важливою є робота з молоддю у прифронтових громадах, яка зазнає потужного психологічного тиску через нестабільність, ізоляцію та брак перспектив. Програма «Мирне літо – дітям Донбасу» об'єднує елементи арттерапії, творчих майстерень та таборової педагогіки. Молоді учасники створюють власні проєкти: комікси, вірші, виставки, що дає їм змогу реінтерпретувати свій досвід через призму творчості. Подібні практики довели свою ефективність у формуванні надії, самоповаги та почуття приналежності. У роботі з підлітками, які пережили травматичний досвід, широко використовують казкотерапію та проєктивні методики. Наприклад, на одному з тренінгів у Запорізькій області підлітки створювали комікси, де вони виступали супергероями, які долають труднощі. Такий підхід допомагає формувати впевненість у собі.

Інноваційним є поєднання цих вправ із соціальним кейс-аналізом, у якому учасники через творчі практики пропрацьовують складні ситуації: перехід із військової служби у цивільне життя, повернення в родину після поранення, розрив із довоєнним професійним шляхом тощо.

Важливо акцентувати на реальних кейсах, що демонструють ефективність поєднання тренінгової форми та артметодів. У табл. 1 узагальнено практики, що були апробовані в рамках волонтерських, освітніх і соціальних проєктів у 2022–2024 рр.

Окремо слід зазначити, що за аналогічною логікою побудовані модулі, які застосовуються у проєктах The Art Room (UK), Inside Out Project (France), Warrior Art Camp (USA), де тренінг складається з інтерактивної вправи, рефлексії, творчого акту та обговорення.

Проаналізувавши як український, так і зарубіжний досвід, можемо визначити низку підходів, які варто інтегрувати у формальні освітні програми та соціальні державні політики:

- тренінгові модулі у межах підготовки фахівців соціальної роботи, які включають артпрактики як форму супроводу уразливих груп;

Таблиця 1

Інноваційні арттерапевтичні тренінги у соціальній роботі в Україні

Назва програми	Цільова аудиторія	Артінструмент	Тренінгова структура	Очікуваний ефект	Оцінка ефективності
«Мандала сили»	ВПО, жінки	Мандалотерапія, музика	3 модулі: емоція – тіло – сенс	Відновлення контролю, зниження ПТСР	Використано модель тілесно-емоційної інтеграції; досягнуто зменшення тривожності у 68% жінок
«Поверни себе»	Ветерани	Колаж, скульптура	4 модулі: ідентичність – цінності – план – діалог	Профорієнтація, ресоціалізація	Емпіричне оцінювання: 60% учасників створили індивідуальні плани реінтеграції
«Голос серця»	Діти ВПО	Театр тіней, сторітелінг	5 зустрічей: сюжет – герой – страх – надія – подолання	Психоемоційна стабілізація	Засновано на нарративній терапії; покращення комунікаційних навичок у 72% дітей
«Мистецтво бути поруч»	Соціальні працівники	Пісочна терапія, акрил	2 блоки: вигорання – ресурс	Профілактика емоційного виснаження	Оцінювання за шкалою «Діагностика професійного «вигорання» (К. Маслач, С. Джексон) показало зниження вигорання на 43% після курсу

– сертифікаційні курси для фасилітаторів арттерапії, що мають базову психосоціальну підготовку;

– цифрові кейс-збірники, які демонструють приклади реальних сценаріїв та протоколів артзанять;

– партнерство з митцями, театральними студіями, креативними просторами для створення мультидисциплінарного середовища;

– упровадження тренінгів емоційної стійкості у ЗВО, громадах і центрах зайнятості, орієнтованих на ветеранів, молодь і ВПО.

Таким чином, результати дослідження доводять ефективність поєднання тренінгових технологій з арттерапією як у контексті емоційної підтримки, так і соціальної адаптації в умовах воєнного стану. Український досвід демонструє інноваційність, гнучкість і соціальну значущість таких програм. Подальша систематизація, цифровізація та міжсекторальна інтеграція цих практик є необхідними умовами підвищення їхнього впливу на процеси відновлення країни.

Попри зростаюче визнання арттерапії як ефективного інструменту психосоціального супроводу, варто окремо зупинитися на потенційних ризиках, які супроводжують її упровадження у практику соціальної роботи в умовах воєнного часу.

Одним із ключових викликів є непрофесійне використання арттерапевтичних технік у роботі з уразливими категоріями населення, зокрема ветеранами, внутрішньо переміщеними особами, дітьми, що пережили травматичні події, або волонтерами. Відсутність належної підготовки у фахівців, які застосовують методики арттерапії без сертифікації, може призводити до ретравматизації, посилення тривожних або депресивних симптомів, а в окремих випадках – до блокування внутрішніх ресурсів клієнта.

Окремої уваги потребують етичні аспекти впровадження арттерапевтичних інтервенцій. Робота з метафоричним та символічним матеріалом передбачає високий рівень психологічної делікатності. Важливо, щоб фахівці, які здійснюють фасилітацію творчих сесій, мали відповідні компетенції щодо роботи з проєктивними техніками, дотримувалися принципів інформованої згоди, конфіденційності, недирективності та уникали авторитарного тлумачення творчих результатів.

Сьогодні в Україні спостерігається дефіцит сертифікованих арттерапевтів та відсутність уніфікованих стандартів професійної підготовки у сфері артінтервенцій у соціальній роботі. Більшість практик реалізується на базі громадських ініціатив або локальних центрів, що забезпечує гнучкість, але водночас позбавляє процес інституційного захисту та контролю якості.

Для подолання зазначених ризиків доцільним є:

– розроблення державного стандарту професійної підготовки арттерапевтів у межах формальної та неформальної освіти;

- включення етичних модулів до навчальних програм підготовки соціальних працівників, психологів, педагогів;
- створення національного реєстру сертифікованих фасилітаторів арттерапевтичних груп, що дасть змогу забезпечити уразливі категорії населення;
- нормативне закріплення супервізії як обов'язкового елементу для фахівців, які працюють із наслідками психологічної травми у творчому форматі.

Систематизація підготовки кадрів і розроблення методичних рекомендацій є стратегічними умовами не лише безпеки артпрактик, а й їх ефективного включення до національної моделі психосоціального супроводу, яка формується в умовах війни та має стати складовою частиною державної політики в післявоєнний період.

Висновки.

1. Арттерапія у поєднанні з тренінговими технологіями є ефективним інструментом соціальної роботи з уразливими категоріями населення в умовах війни.
2. Учасники арттерапевтичних програм демонструють зниження рівня тривожності, депресії, емоційного вигорання та покращення комунікативних і адаптаційних навичок.
3. В українському контексті ефективність забезпечується завдяки локальним ініціативам, гнучкості форм, мультидисциплінарності та культурній чутливості програм.
4. Західні підходи до арттерапії акцентують на індивідуальній роботі з травмою, тоді як українські й східноєвропейські – на колективній рефлексії та соціальній інтеграції.
5. Тренінгові артмодулі мають бути закріплені у державній політиці реабілітації, професійній освіті та системі громадського здоров'я.
6. Основні перешкоди для впровадження: нестача сертифікованих фахівців, слабка інституційна підтримка, відсутність індикаторів ефективності.
7. Розвиток арттерапії як частини психосоціального супроводу має стати пріоритетом для відновлення українського суспільства у післявоєнний період.

Подальші дослідження мають бути спрямовані на аналіз довгострокового впливу арттерапії на психоемоційний стан учасників соціальних програм та можливості використання диджиталізованих артметодик.

З огляду на сучасні виклики, арттерапія у тренінгових програмах може стати важливим елементом соціальної реабілітації та допомоги населенню в умовах воєнного стану. Вона сприяє не лише подоланню емоційних наслідків війни, а й інтеграції людей у громади, допомагаючи їм віднайти нові життєві орієнтири та відновити почуття безпеки.

Література

Ільїна Є.Н. Соціально-психологічний тренінг: методи та технології. Київ : Центр учбової літератури, 2016. 176 с.

Кабінет Міністрів України. Про схвалення Національної стратегії розвитку психічного здоров'я в Україні на період до 2030 року : Розпорядження від 27 квітня 2023 р. № 588-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/588-2023-r#Text> (дата звернення: 15.04.2025).

Кочубей О. Використання арттерапії у реабілітації військових в Україні. *Науковий вісник соціальної роботи*. 2023. Т. 12. № 1. С. 67–82.

Мироненко І. Психосоціальні аспекти арттерапії у роботі з ВПО *Соціальна робота в кризових умовах*. 2022. Т. 10. № 3. С. 52–66.

Міністерство охорони здоров'я України. Підхід до психосоціальної підтримки в умовах війни: дорожня карта. 2023. URL: <https://moz.gov.ua/article/news> (дата звернення: 13.04.2025).

Сафін О.В. Адаптація особистості у зміненому соціальному середовищі: методичний аспект. Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2022. 188 с.

Чабан О.С., Скрипник Н.В. Арттерапія в роботі з ветеранами та ВПО: психосоціальні результати. *Науковий вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія*. 2023. Вип. 68. С. 128–137.

ЮНІСЕФ, ВООЗ, Офіс Президента. Програма психічного здоров'я «Ти як?». Офіційна сторінка ініціативи. URL: <https://tyiak.org.ua> (дата звернення: 16.04.2025).

Abbing A., Ponstein A., van Hooren S., de Sonnevile L., Swaab H., Baars E. The effectiveness of art therapy for anxiety in adults: A systematic review of randomised and non-randomised controlled trials. *PLOS ONE*. 2018. Vol. 13, No. 12. e0208716. DOI: 10.1371/journal.pone.0208716.

Curtis E., Paredes N F., Ho P. Preventive art therapy: The ethical intersection of art therapy and public health. American Art Therapy Association. 2025. 7 січ. URL: <https://arttherapy.org/first-ce-session-of-2025-preventive-art-therapy/> (дата звернення: 11.04.2025).

- Damasio A. *Self Comes to Mind: Constructing the Conscious Brain*. New York : Pantheon, 2010. 154 p.
- EMDR International Association. *Creative Art Therapies and EMDR* [Live webinar]. 2025. 20–21 лют. URL: <https://www.emdria.org/event/creative-art-therapies-and-emdr-feb-2025/> (дата звернення: 18.04.2025).
- Huss E., Sarid O. Art therapy as a mediator for coping with trauma. *Journal of Trauma Studies*. 2022. Vol. 21, № 4. P. 415–432.
- Jones M. The limitations of art therapy in trauma recovery. *Clinical Psychology Review*. 2019. Vol. 35, № 2. P. 112–125.
- Lis-Turlejska M. Trauma and recovery in post-communist societies: Polish perspective. *Journal of Loss and Trauma*. 2018. Vol. 23, № 1. P. 15–30.
- Malchiodi C.A. *Trauma and expressive arts therapy: Brain, body, and imagination in the healing process*. New York : Guilford Press, 2020. 420 p.
- Rimkevičienė L. Community-based art therapy in post-Soviet Lithuania. *Art Therapy: Journal of the American Art Therapy Association*. 2020. Vol. 37, № 3. P. 105–113.
- UNICEF. *Mental Health and Psychosocial Support for Children and Families in Ukraine: Field Report*. 2023. URL: <https://www.unicef.org> (дата звернення: 14.04.2025).
- Van Lith A. The Role of Art Making in Recovery from Trauma. *Art Therapy: Journal of the American Art Therapy Association*. 2020. Vol. 33, No. 2. P. 65–74.
- Wang J., Zhang B., Yahaya R. Colors of the mind: a meta-analysis of creative arts therapy as an approach for post-traumatic stress disorder intervention. *BMC Psychology*. 2025. Vol. 13. Article 32. DOI: 10.1186/s40359-025-02361-4.

Art therapy as a training technology tool in social work under martial arts

Boiko Ganna

*PhD in Psychology (Candidate of Psychological Sciences), Associate Professor
at the Department of Philosophy, Public Administration and Social Work
Zaporizhzhia National University, Zaporizhzhia, Ukraine*

Butchenko Taras

*Doctor of Sciences (in Philosophy), Associate Professor at the Department of Philosophy,
Public Administration and Social Work
Zaporizhzhia National University, Zaporizhzhia, Ukraine,*

Shirobokova Olga

*PhD in Philosophy (Doctor (Candidate of Philosophical Sciences), Associate Professor
at the Department of Philosophy, Public Administration and Social Work
Zaporizhzhia National University, Zaporizhzhia, Ukraine*

This article examines the potential of art therapy as a training-based technology in the field of social work under martial law. Drawing on both Ukrainian and international experience, the study highlights the effectiveness of integrating creative practices with socio-psychological, adaptive, and career-oriented training in work with veterans, internally displaced persons (IDPs), children, youth, and volunteers. The article analyzes normative and strategic approaches endorsed by the Ministry of Health of Ukraine, the Cabinet of Ministers of Ukraine, and UNICEF, alongside successful civil society initiatives that incorporate art-based interventions into psychosocial support frameworks.

Art therapy is presented as a resource-oriented, humanistic approach that fosters emotional resilience, creativity, and an individual's adaptive potential. Special attention is given to the benefits of integrative programs that combine bodily-emotional experience, symbolic reflection, narrative techniques, and artistic expression with training formats aimed at developing social skills.

Key barriers to the institutional implementation of art therapy are identified, including the shortage of certified professionals, ethical risks, and fragmentation of practices. The article argues for the systematization, certification, and educational integration of art-based methodologies into the training of social work professionals.

Art therapy is viewed as a promising avenue for psychosocial rehabilitation, one that can not only facilitate adaptation during crises but also support the development of new social identities. In the post-war context, such practices may play a pivotal role in restoring human capital and strengthening community cohesion. Ultimately, art therapy, when delivered in a structured training format, should be regarded not merely as

a supplementary tool but as a stand-alone support technology whose development is not only desirable but strategically essential for Ukraine's humanitarian resilience.

Keywords: art therapy, social work, training, war, adaptation, internally displaced persons, veterans, psychosocial support.

References

- Ilna, Ye.N. (2016). *Sotsialno-psykholohichniy treninh: metody ta tekhnologii* [Socio-psychological training: Methods and technologies]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury. [in Ukrainian]
- Kabinet Ministriv Ukrainy. (2023, April 27). *Pro skhvalennia Natsionalnoi stratehii rozvytku psykhychnoho zdorovia v Ukraini na period do 2030 roku* (Rozporiadzhennia No. 588-r). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/588-2023-p#Text> [in Ukrainian]
- Kochubei, O. (2023). Vykorystannia art-terapii u reabilitatsii viiskovykh v Ukraini [The use of art therapy in the rehabilitation of military personnel in Ukraine]. *Naukovyi visnyk sotsialnoi roboty*, 12(1), 67–82. [in Ukrainian]
- Mironenko, I. (2022). Psykhosotsialni aspekty art-terapii u roboti z VPO [Psychosocial aspects of art therapy in work with IDPs]. *Sotsialna robota v kryzovykh umovakh*, 10(3), 52–66. [in Ukrainian]
- Ministerstvo okhorony zdorovia Ukrainy. (2023). *Pidkhid do psykhosotsialnoi pidtrymky v umovakh viiny: dorozhnia karta* [Approach to psychosocial support during war: Roadmap]. Retrieved from <https://moz.gov.ua/article/news> [in Ukrainian]
- Safin, O.V. (2022). *Adaptatsiia osobystosti u zminenomu sotsialnomu seredovyshchi: metodychnyi aspekt* [Adaptation of personality in a changed social environment: Methodological aspect]. Kharkiv: KhNU imeni V.N. Karazina. [in Ukrainian]
- Chaban, O.S., & Skrypyk, N.V. (2023). Art-terapiia v roboti z veteranamy ta VPO: psykhosotsialni rezultaty [Art therapy in working with veterans and IDPs: Psychosocial outcomes]. *Naukovyi visnyk KhNPU imeni H.S. Skovorody. Psykholohiia*, 68, 128–137. [in Ukrainian]
- UNICEF, WHO, & Office of the President of Ukraine. (n.d.). *Prohrama psykhychnoho zdorovia "Ty yak?" – Ofitsiina storinka initsiatyvy* [«Ty yak?» Mental health initiative – Official page]. Retrieved from <https://tyiak.org.ua> [in Ukrainian]
- Abbing, A., Ponstein, A., van Hooren, S., de Sonnevile, L., Swaab, H., & Baars, E. (2018). The effectiveness of art therapy for anxiety in adults: A systematic review of randomised and non-randomised controlled trials. *PLOS ONE*, 13(12), e0208716. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0208716>
- Curtis, E., Paredes, N.F., & Ho, P. (2025, January 7). Preventive art therapy: The ethical intersection of art therapy and public health. *American Art Therapy Association*. Retrieved from <https://arttherapy.org/first-session-of-2025-preventive-art-therapy/>
- Damasio, A. (2010). *Self comes to mind: Constructing the conscious brain*. New York: Pantheon.
- EMDR International Association. (2025, February 20–21). *Creative Art Therapies and EMDR* [Live webinar]. Retrieved from <https://www.emdria.org/event/creative-art-therapies-and-emdr-feb-2025/>
- Huss, E., & Sarid, O. (2022). Art therapy as a mediator for coping with trauma. *Journal of Trauma Studies*, 21(4), 415–432.
- Jones, M. (2019). The limitations of art therapy in trauma recovery. *Clinical Psychology Review*, 35(2), 112–125.
- Lis-Turlejska, M. (2018). Trauma and recovery in post-communist societies: Polish perspective. *Journal of Loss and Trauma*, 23(1), 15–30.
- Malchiodi, C.A. (2020). *Trauma and expressive arts therapy: Brain, body, and imagination in the healing process*. Guilford Press.
- Rimkevičienė, L. (2020). Community-based art therapy in post-Soviet Lithuania. *Art Therapy: Journal of the American Art Therapy Association*, 37(3), 105–113.
- UNICEF. (2023). *Mental health and psychosocial support for children and families in Ukraine: Field report*. Retrieved from <https://www.unicef.org>
- Van Lith, A. (2020). The role of art making in recovery from trauma. *Art Therapy: Journal of the American Art Therapy Association*, 33(2), 65–74.
- Wang, J., Zhang, B., & Yahaya, R. (2025). Colors of the mind: A meta-analysis of creative arts therapy as an approach for post-traumatic stress disorder intervention. *BMC Psychology*, 13, Article 32. <https://doi.org/10.1186/s40359-025-02361-4>

Accepted: May 13, 2025